

DŽ. ČOSERIS IR PRERENESANSO PROBLEMA

Irena VARNAITE

XIV a. Anglijoje, kaip ir kitose Vakarų Europos šalyse, sparčiai auga miestai, kur pagrindinį vaidmenį ekonominiame gyvenime pradeda vaidinti turtingas vidurinis luomas. Palyginus su Italija, kuri XIV a. įžengia į Renesanso epochą ir kur ekonominiame, politiniame ir kultūriniame gyvenime vyrauja miestai-komunos, Anglija ekonominiu ir kultūriniu atžvilgiu vystosi žymiai lėčiau. Tačiau ir Anglijoje feodalinė sistema sparčiai irsta. Londone ir kituose stambiuosiuose šalies miestuose, kaip nurodo M. Minkovas¹, kai kurios amatininkų ir pirklių gildijos vienijasi į dar stambesnes organizacijas, kai kuriais požymiais panašias į šiuolaikines kapitalistines kompanijas. Pvz., Londone pirkliai, prekiaujantieji audiniais, susijungia į kompaniją, kuri į savo rankas paima ne tik audeklo gamybą, tuo pačiu koordinuodama visus gamybos procesus, bet taip pat ir užsienio prekybą bei didelę dalį nacionalinių finansų. Edvardo II ir Edvardo III valdymo laikais vyriausybė uždraudžia įvežti iš užsienio audinius. Nauja kylanti klasė pamažu įgauna svorį ne tik ekonominiame, bet ir politiniame šalies gyvenime.

1337 m. prasideda Šimtametis karas: Anglija nenori atsisakyti savo prancūziškųjų provincijų, o auganti Prancūzijos jūrinė galia ir konkurencija jūroje ir prekyboje — pagrindinės šio konflikto priežastys.

Šimtamečio karo našta ir maras 1348—1349 m. („juodoji mirtis“) ypač sunkiai užgula valstiečius. Vyksta sparti klasinė diferenciacija: atsiranda nauja pasiturinčių jomenų klasė. Vieni jomenai išsinuomuoja lordų domėnus, kiti ima sklypus, atitvertus laukuose. Feodaliniam manorui būdinga bedugnė tarp lordo ir vilano dabar nyko. Valstiečiai baudžiauninkai pamažu virto jomenais arba bežemiais darbininkais. Dabar tarp šių dviejų klasių prasidėjo ypač dideli konfliktai. Socialiniai prieštaravimai privedė prie 1381 m. sukilimo.

Krikščioniškosios demokratijos (laisvės ir teisėtumo neturtingiesiems viešpaties vardu) reikalauja savo pamoksluose Džonas Bolas, daugelis keliaujančių dvasininkų ir elgetaujančių vienuolių. Kaip pirmasis reformacijos pranašas iškyla Viklifas.

¹ M. Mincoff, *A History of English Literature*, Sofia, 1970, Part I, p. 107.

Stiprėja Anglijos politinis ir ekonominis autoritetas Europoje: vystosi kultūriniai ir diplomatiniai santykiai su Italija, Flandrija, Prancūzija. Anglai formuojasi kaip savarankiška nacija. 1340 m. anglų kalba įstatymu pripažįstama lygiateisė su normandų kalba.

Tokios buvo ekonominės ir socialinės sąlygos „Čoserio Anglijoje“, skatinusios spartų anglų nacionalinės kultūros, ypač literatūros, vystymąsi. XIV a. pastebimas didelis pakilimas anglų literatūroje: šioje epochoje gyvena ir kūrė Lenglandas, Čoseris, Gaueris, buvo parašytos svarbios meniniu pažintiniu požiūriu alegorinės poemos „Perlas“, „Tyrumas“, „Kantrybė“, „Seras Gaveinas ir Žaliasis Riteris“. Ir „Poema apie Petrą Artoją“, ir „Įsimylėjusiojo išpažintis“, ir „Kantrybė“, ir „Tyrumas“ ir kt.—tipiški viduramžių literatūros pavyzdžiai. Savo ankstyvosiomis poemomis, savo vadinamąja „mažąja“ lyrika žymiausias to meto poetas Čoseris taip pat atiduoda duoklę literatūrinei madai ir tradicijoms (tematika, žanrai ir t. t.). Tačiau poetas su jo kūrybai būdingomis realistinėmis tendencijomis, nauju tikrovės suvokimu, humanišku požiūriu į žmonių santykius labiausiai priartėja prie Renesanso literatūros. Jis taip pat įvykdo perversmą anglų poetikoje, turi nemažą pasekėjų savo amžininkų ir ypač XV a. poetų. Iš Čoserio kūrybos meistriškumo mokėsi anglų Renesanso korifėjai Spenseris, Šekspyras ir kt.

„Čoserio Anglijoje pirmą kartą matome naujųjų laikų ir viduramžių derinį“². Savo poetine kūryba Čoseris stovi ant Viduramžių nuo Renesanso skiriančios ribos, kuri literatūros moksle jau vadinama prerenesansu.

Prerenesanso problema Vakarų Europos literatūroje, mene užsienio kritikų nekeliamą, ir ši sąvoka jų darbuose nerandama. Kai kurie anglų literatūros ir meno tyrinėtojai, kaip antai, A. Fergesonas ir D. Deičis, bando apibūdinti XIV—XV a. kaip pereinamąją epochą, plačiau apsistodami prie XV a. su jam būdingu riterinių idealų ir tradicijų atgimimu.

Bulgarų mokslininkas M. Minkovas savo dvitomėje anglų literatūros istorijoje vartoja terminą „pre-Renaissance“ ir iškelia Čoserį, kaip ryškiausią šios epochos atstovą, pabrėždamas poeto dėmesį kasdieninio gyvenimo detalei ir gyvų charakterių piešimo meistriškumą.

V. Žirmunskio redaguotoje „Užsienio literatūros istorijoje“, kalbant apie Renesanso prielaidas Anglijoje, Čoseris iškeliamas kaip svarbiausias pereinamosios epochos poetas, kurio kūryboje „jau jaučiamas Renesanso dvelkimas“³, nors ši epocha ir nevadinama terminu „prerenesansas“.

Sąvoka „prerenesansas“ ypač plačiai operuoja senosios rusų literatūros tyrinėtojas D. Lichačiovas (nors, kiek tai liečia rusų literatūrą, terminas vartojamas ne visai pamatuotai). D. Lichačiovas apibūdina prerenesansą kaip „pradžią to judėjimo, kuris pribrendęs toliau duos Renesansą...“

² Дж. М. Тревельян, Социальная история Англии, Москва, 1959, р. 30.

³ Užsienio literatūros istorija, Red. V. Žirmunskis, Vilnius, 1972, p. 362.

Kas tai per epocha Vakaruose? Religinės sąmonės ribose XIV a. kultūra artėja prie žmogaus, prie realistiškesnio jo pavaizdavimo, ji vis labiau atspindi jo interesus, tampa „žmogiškesnė“ visais atžvilgiais. Menas psichologizuojamas“⁴.

Kad „psichologizavimo siekimas eina per anglų literatūrą XIV—XV a.“⁵, teisingai sako V. Matuzova savo straipsnyje apie anglų literatūros prerenansą, kur autorė stengiasi išryškinti kai kuriuos ypatumus, būdingus anglų architektūrai ir literatūrai, akcentuodama T. Melorio kūrybą.

Tolerantiškas požiūris į žmogų kaip sudėtingą reiškinių ir nauja charakterių vaizdavimo maniera, pastangos atitrūkti nuo viduramžių literatūrinės konvencijos ir jos parodijavimas, sudarę sąlygas naujam žanrui gimti ar seniesiems žanrams transformuoti,— šie požymiai jau akivaizdūs Coserio kūryboje. Šio straipsnio tikslas — pažvelgti į Coserio poetinę kūrybą šiais aspektais kaip į prerenanso literatūros reiškinių (labiau akcentuojant jo stambiausias poetas: „Knyga apie Hercogienę“, „Paukščių parlamentas“, „Troilas ir Kriseida“, „Legenda apie gerąsias moteris“ ir iš dalies „Kenterberio pasakojimai“).

* * *

Giliai ir meistriškai Coseris pavaizdavo žmonių charakterius savo brandžiausiuose kūriniuose: „Troilas ir Kriseida“ ir „Kenterberio pasakojimai“. Nei Lenglando Petras Artojas, nei Gauerio Įsimylėjęlis, nei Coserio Hercogienė dar nėra psichologiniai charakteriai — tai tipiški viduramžiški charakteriai-schemas, davę pradžią tikroviškam ir giliam personažų atskleidimui brandžiausiuose šio periodo kūriniuose.

Coserio stambiosios poemos, išskyrus „Troilą ir Kriseidą“, parašytos pagal populiaraus viduramžių žanro sapno-regėjimo tradiciją. Savaime suprantama, alegorinė forma uždeda savo antspaudą ir charakteriams: „Knygoje apie Hercogienę“, „Slovės namuose“, „Paukščių parlamente“ veikia personifikuotos abstrakcijos — Žiaurumas, Gailestis ir kitos ydos ar dorybės, tęsiančios „Rožės romano“ tradiciją. Poemose randame ir vienpusišką tradicinę Meilės Dievo, Gamtos, vadovo (guide) figūras. Tik gyvo dialogo, būdingo Čoseriui, poeto sugebėjimo pastebėti ir sėkmingai panaudoti charakteringas detales dėka šios figūros dinamiškos. Bet Čoserio poemose greta tradicinių abstrakcijų veikia ir realistiniai charakteriai. Realistine maniera piešti personažai pasirodo jau pačioje ankstyvojoje poemoje „Knyga apie Hercogienę“. Tai, visų pirma, Juodasis Riteris. Vos kelių charakteringų detalių pagalba poetas sukuria gyvą, ryškų Riterio portretą:

⁴ Д. С. Лихачев, Предвозрождение на Руси в конце XIV — первой пол. XV века, — Литература эпохи Возрождения, Москва, 1967, р. 137—8.

⁵ В. И. Матuzова, К проблеме английского предвозрождения, — Вестник Московского Университета, 1969, № 6, серия X, филология, р. 39.

*I was war of man in blak
That sat and had y-turned his bak
To an oke, ... (445—7)*

.....
*A wonder wel — faringe knight —
...and yong therto,
Of age of four and twenty yeer.
Upon his berde but litel heer
And he was clothed al in blakke (452—7)
...he heng his heed adoune. (461)⁶*

Pasakotojas pamažu įtraukia jį į pašnėkesį, ir Riteris monologo forma pasakoja savo meilės ir skaudžios nelaimės istoriją. Dažnai jo pasakojimas pertraukiamas energingu lakonišku dialogu, kuris tarsi atgaivina ir patį Liūdintįjį Riterį. Juodojo Riterio charakteris dar statiškas, autorius jį aprašo glaustai, pasitelkdamas dialogą ir monologą.

Net realistine maniera piešdamas charakterius, Čoseris atidavė duoklę viduramžių riterinės literatūros tradicijai. Vaizduodamas Malūnininko ir Pirklio pasakojimų herojes Alison ir Mei („Kenterberio pasakojimai“), autorius šlovina jų jaunystę, hiperbolizuoja jų grožį — tai tikros pastoralinės trubadūrų ir truverų bei prancūzų „retorinės mokyklos“ poetų apdainuotos damos. Be galo poetiškai palyginimai, nuolat kartojamas žodis „grožis“ charakterizuoja Mei:

*I may yow nat devyse al hir beautee;
But thus muche of hir beautee telle I may,
That she was lyk the brighte morwe of May.
Fulfilde of alle beautee and plesaunce. (1176—9)*

Net šešiasdešimt šešios eilutės skirtos išvardyti Alison suknėlės, žavingo kūno, balso ir t. t. detalėms. Bet jau tas faktas, kad Čoseris grubių ir vulgarokų fablio herojes piešia kaip tradicines kurtuazinės literatūros damas, rodo, kad poetas stengėsi atsiplėšti nuo šios literatūros sukurto moters tipo, nuo literatūrinės tradicijos apskritai. Patalpindamas pagal kurtuazinius reikalavimus sukurtą damos portretą į fablio aplinką (ryškiausias pavyzdys — dama Pertelotė purviname tvarto kieme, aptvertame apgriuvusia tvora), Čoseris visada pasiekia parodijinį ar net satyrinį efektą.

Kritikų nuomonės sutampa, vertinant Čoserio charakterius „Troile ir Kriseidoje“ ir „Kenterberio pasakojimuose“: čia poetas pasiekė meistriškumo viršūnę. Gyvenimo patirtis, pažintis su klasikine ir tuometine prancūzų ir italų literatūra praturtino poetą naujomis koncepcijomis ir kūrybine medžiaga. Čoseris, kaip karaliaus pasiuntinys, du kartus buvo Itali-

⁶ Čia ir toliau cit.: The Complete Works of Geoffrey Chaucer, Ed. by W. W. Skeat, London, 1942. Skliausteliuose arabiškais skaitmenimis nurodytos eilutės.

joje: 1372—1373 m. ir 1378 m. Poėmės „Legenda apie gerąsias moteris“, „Troilas ir Kriseida“, daugelis Kenterberio pasakojimų parašyti akivaizdžioje Bokačo įtakoje.

„Troile ir Kriseidoje“ Čoseris sukoncentravo dėmesį į tris pagrindinius veikiančiuosius asmenis — Troilą, Kriseidą ir Pandarą — ir sukūrė originalius, psichologiškai motyvuotus ir individualius charakterius. „Paėmęs siužetą iš Bokačo „Filostrato“, Čoseris pavertė cinišką pasakojimą apie kurtuazinę meilę į rimtą žmogiškų santykių studiją“⁷, rašo M. Bauden.

Ir Troilas, ir Kriseida pavaizduoti, nenusižengiant kurtuazinės literatūros tradicijai: Kriseida — išmintinga, gerai išauklėta, graži kilminga dama, o poemos herojus — jaunas, gražus ir narsus kilmingas riteris. Troilas, kaip ir dera įsimylėjusiam riteriui, kuklus ir nedrąsus. Ir Kriseida parausta, išvydusi kilmingąjį riterį, grįžtantį su pergale ir sveikinamą minios, jausdama, kad prabunda susidomėjimas juo, o gal ir meilė jam. Poetas seka savo herojų likimus, fiksuoja visus jų poelgius, jausmus ir mintis.

Už šių iš pirmo žvilgsnio tradicinių kurtuazinio romano herojų portretų slepiasi tikrai žmogiški charakteriai su visomis silpnybėmis, svyravimais, trūkumais. Kaip ir dera kurtuazinio romano riteriui ir damai, Troilas ir Kriseida slepia savo meilę nuo pašalinių, kad apsaugotų savo garbę ir vardą nuo paskalų. Čoseris parodo, kaip, kurtuazinių taisyklių suvaržyti, kankinasi abu herojai, o išsiskirdami lieja ašaras. Troilo charakteris, nežiūrint jo poelgių realistinio ir psichologinio motyvavimo, labiau tradicinis, palyginus su Kriseida.

Kriseida vieniša, jos padėtis visuomenėje netvirta, nes ji — išdaviko, perėjusio į graikų stovyklą, duktė. Taip motyvuojamas jos neilgas priešinimasis Troilui, narsiam riteriui, kuris jai atrodo „a wal of steel, and sheeld from every displeaunce“ (480). Kriseidos neįstikimybė Troilui, greita meilės priesaika Diomedui, apgaulingi laiškai Trojos princui nedaro jos charakterio neigiamo. Čoseris ir čia iš dalies sumažina jos kaltę, sustiprindamas Likimo galią poemoje: žmonių likimai žiaurios Lemties rankose. Likimo įvedimas sustiprina poemos herojų charakterių dramatiškumą.

Čoseris niekada netraktavo savo personažų vienpusiškai — moterų ne laikė angelais, o vyrų — vien dorybių įsikūnijimu, nebent to atskirais atvejais reikalavo jo pasakojimų aplinkybės. Net kantriąją Grizeldą poetas palydi ironiška šypsena: „Griselde is deed, and eek hire pacience“ (1177).

Anglų literatūroje naujas, humanistinis požiūris į moterį išryškėja Čoserio sukurtame Bato Miestietės karakteryje („Kenterberio pasakojimai“). Tai pats realistiškiausias moters personažas Čoserio kūryboje apskritai. Jos charakteriu poetas parodijuoja tradicinę religinę moters koncepciją, kurią nusako Konstancija (Teisėjo pasakojimo herojė):

⁷ M. Bowden, *A Reader's Guide to Chaucer*, London, 1965, p. 176.

*Wommen are born to thraldom and penance,
And to ben under mannes governance. (286—7)*

Anot Bato Miestietės, meilė niekada nebuvo nuodėmė, ir moteris siekia išsilaisvinti iš vyro absoliučios priklausomybės ir priekaištų. Savo monologe ji gina fizinę meilę, už tai poetas jos nei smerkia, nei giria. O melancholiška nuotaika dėl praėjusios jaunystės dar labiau pabrėžia Bato Miestietės meilę gyvenimui. Ir net šiuolaikiniam skaitytojui ši Čoserio herojė, kurios charakteris taip puikiai ir naujai atskleistas, negali nedaryti stipraus įspūdžio. Be to, charakterio naujumas dar labiau išryškėja, jeigu mes šią heroję palyginsime su kurtuazinių romanų ar kurtuazinės lyrikos tradicinėmis sustingusiomis, įvairių tradicijų varžomomis damomis: Bato Miestietė myli gyvenimą ir pasiruošusi šeštą kartą ištektėti. Nežiūrint to, kad poetas ją gana hiperbolizuotai atskleidžia, tai jau ir nebe fablio personażas — perdaug gilus, visapusiškas jos charakteris.

Nauja Čoserio kūryboje ir tai, kad poetas kritiškai žiūri į savo meto literatūrines tradicijas, ypač į kurtuazinio kodekso atspindėjimą. Jau „Knygoje apie Hercogienę“ poetas sukuria perdaug optimistinę atmosferą, įvesdamas gyvą dialogą ir svariais argumentais įtikindamas liūdintį dėl mirusios žmonos Juodąjį Riterį: gyvenimas gražus, kaip ir graži gamta, kurios fone vyksta linksma medžioklė, reikia skubėti pamiršti sielvartą.

Poema „Troilas ir Kriseida“ išlaikyta kurtuazinės meilės tradicijų rėmuose, riterinės kurtuazijos atmosfera vyrauja joje. Ir Kriseidos, ir Troilo pergyvenimai vaizduojami pagal kurtuazinės meilės kodekso reikalavimus, t. y. pagal visas dvylika taisyklių, nurodytų dar Andrejaus Kapeliono (Andreas Capellanus). Troilas ieško progų pasimatyti su savo dama, bet viską privalo daryti slapta, neparodydamas savo jausmų. Jis sulysta ir išblykšta, lieja ašaras, kai nemato mylimosios, jis nekalbus ir be galo pasyvus. Čoseris vaizduoja poemoje ir kitą riterį — Diomedą, kurio elgesys neleidžia abejoti, jog tradicinis kurtuazinės meilės kodeksas yra iš dalies parodijuojamas. Diomedas nei blykšdamas, nei liesėdamas, nei rodydamas kitokių įsimylėjusio požymių, aktyviai pradeda meilintis Kriseidai, įrodinėdamas, kad trojiečiai vis tiek pasmerkti pražūčiai, kad Kriseida nenusikals, sulaužydama ištikimybės priesaiką Troilui. Ir, aišku, labai greit pasiekia savo tikslą. Šis charakterių kontrastas ir dvilypis autoriaus požiūris į kodeksą suteikia poemai komiškumo.

Poemoje randame ir komišką sąvadautojo figūrą — Pandarą. Jis ištikimai tarnauja riteriniam kodeksui, tačiau kokia ironija! Savo damai tarnavo ištikimai dvidešimt metų, bet nesulaukė jokio atsako, jokio dėmesio; jis tapo savo draugų pajuokos objektu, nes jam nesiseka meilėje. Todėl jis perdaug aktyviai padeda Troilui suartėti su savo dukterėčia Kriseida ir, tarsi pats ironizuodamas savo per ilgą ir nesėkmingą tarnavimą damai, tyčiojasi iš Troilo ašarų ir ragina kuo skubiau imtis veiksmų. Poemos kon-

cepcija dar neleidžia teigti, kad Čoseris siekė išjuokti riterinės meilės kodeksą, tačiau jo kritiškas požiūris į šią gyvenančią jau paskutines dienas viduramžių tradiciją gana akivaizdus.

Cia mes nusižengsime chronologijai ir grįšime prie poemos „Paukščių parlamentas“, kur poetas atvirai parodijuoja viduramžių vadinamuosius Meilės Teismus (Courts of Love) ir kurtuazinės meilės kodeksą. Sventojo Valentino dieną, deivei Gamtai teisėjaujant, paukščiai renkasi sau porą. Tarp paukščių vyrauja to meto žmonių visuomenės hierarchija. Pirmoji grupė — karališkasis erelis, sakalas ir vanagas — matyt, aristokratijos atstovai. Poetas juos vadina plėšriaisiais paukščiais, riterijos žiedu. Ir jų veiksmams, ir kalbai teikiama pirmenybė. Jų socialinė charakteristika praturtinama, pavaizduojant, kaip išdidžiai, nekantriai ir su panieka jie krepiasi į kitų klasių atstovus ir kaip vertina pastarųjų nuomonę. Karališkiešiams ereliams priešpastatyti paukščiai, lesą kirminus, vandens paukščiai, paukščiai, lesą grūdus, — žemieji visuomenės sluoksniai. Vandens paukščiai savo vado — išsišokėlio žąsino — lūpomis kurtuazinės meilės idealui priešpastato savo praktišką požiūrį: „But she wol love him, lat him love another“ (567). Atsargi ir praktiška antis ironiškai nusistebi kurtuazinės meilės ištikimybės reikalavimais:

...by my hat!

That men shulde alwey loven, causeles,

Who can a reson finde or wit in that?

.....
Who shulde recche of that is recchelles? (589—91, 593)

Tokia pat praktiška ir gegutė, kuri stebisi, kiek daug laiko gaištama paprastam reikalui: „So I, ... may have my make in pees / I recche not how longe that ye stryve“ (605—6). Taip kritiškai ir nepagarbiai žemėniojo rango paukščiai žiūri į kurtuazinės meilės idealus.

Nauja gamybinių jėgų vystymosi stadija XIV a. pamažu stūmė riteriją iš ekonominės ir politinės arenos, o Šimtametis karas atėmė iš jos ir karinės profesijos monopolį — atėjo jomenas-lankininkas, samdyta kariuomenė. Su luomo nykimu kartu buvo pasmerktas ir riterio idealas. Jau Gaueris suprato ir „Saukiančiojo balse“ bei „Pagyrimė Taikai“ bandė parodyti, kad riterija pražūtinga anglų visuomenės gerovei. Ir todėl karinės garbės siekimą jis atmetė kaip priešišką krikščionybės dvasiai.

Čoseris taip pat suprato ir siekė parodyti, kad kurtuazinė meilė — praieities reiškiny, kad jo epochos visuomenė jau su pajuoka ir pašaipa žiūri į kurtuazinio kodekso idealus ir taisykles, jiems priešpastato savo praktiškumą ir „a parfit reson of a goos“ (568).

Riterinės sistemos institucijų ir jų literatūrinės išraiškos absurdiškumą Čoseris dar kartą imasi parodyti pasakojime apie Serą Topazą („Ken-

terberio pasakojimai“). Pasakojimas apie Serą Topazą — tai eiliuotų riterinių romanų parodija. Šie romanai Čoserio laikais buvo ypač paplitę Prancūzijoje ir Anglijoje ir, matyt, poetui puikiai buvo žinomi.

Sero Topazo asmeniu Čoseris parodijuoja tradicinį tokios literatūros herojų — narsų, bebaimį, gražuolį riterį. Seras Topazas atstumiančios išvaizdos, bailus — išsigąsta Sero Olifanto iš tolo ir pameta ginklus. Netgi fonas, kuriame veikia Seras Topazas — ne didinga gamta, kalnai, miškai, pilni kilnių žvėrių, o apynių priaugęs miškelis, kur bėginėja zuikiai. Deja, pasakojimas liko nebaigtas (atrodo, sąmoningai: Haris Beilis nutraukia poeto pasakojimą, pasipiktinęs nuobodumu ir blogu rimu). Labai atsargiai drįstame įžiūrėti analogiją tarp Čoserio ir Servanteso „Don Kichoto“ sumanymo.

Aišku, Čoserio satyra ir parodija nenukreipta prieš visuomenę apskritai, tačiau ji gana negailestingai paliečia tos visuomenės atgyvenusias institucijas ir normas. Jeigu „Serą Topazą“ vadiname pasakojimu-parodija, tai „Paukščių parlamentas“ jau turi stiprų socialinės satyros elementą. O kad socialinė satyra buvo nesvetima Čoseriui, matome iš „Kenterberio pasakojimų“ (antiklerikalinė satyra).

Net ir kurdamas tradicinį žanrą — romantinę riterinę poemą (Riterio pasakojimas) ar legendą (Vienuolio pasakojimas), Čoseris nesusilaiko jų neparodijavęs: Riterio pasakojimui priešpastatomi Malūnininko ir Major-domo fabliau. Vienuolio tragiškus pasakojimus parodijuoja komiškos epopėjos forma sukurta Vienuolės Nuodėmklausio pasakojimas apie gaidį Šantiklerą.

Pats ryškiausias ir svarbiausias naujųjų laikų literatūros Anglijoje požymis, kaip ir Italijoje, buvo realistinės novelės gimimas. Naujos socialinės ir istorinės sąlygos teikė naują medžiagą literatūrai, o nauja tematika ir idėjos gimdė naują žanrą. Realistinis autoriaus požiūris į tikrovę, poetiniai vaizdai praranda savo ankstyvesnį abstraktumą, nustoja vyrauti sustingusios aprašymų ir charakteristikų formulės ir schemas, o pačioje fabuloje pastebimas siekimas maksimaliai individualizuoti. Kinta santykis tarp pramoginių ir didaktinių elementų literatūriniam kūrinij. Pagrindiniu vaizdavimo objektu tampa gyvas, kintęs ir judrus žmogus.

Nuo Čoserio prasideda anglų realistinės novelės istorija. Jau ankstyvosiose poemose, sapnuose-regėjimuose pastebimi kai kurie realistiniai elementai: greta alegorinių figūrų, personifikuotų alegorijų veikia realistine maniera nupiešti charakteriai; poetas stengiasi realistiškai motyvuoti jų poelgius. Netgi į pačią sapno-regėjimo žanro struktūrą Čoseris įveda gana realistinių epizodų iš kasdieninio gyvenimo: kai kuriose poemose poetas užmiega po dienos darbų ant skaitomos knygos. Kartais epizodas iš skaitomos knygos įgauna savarankišką, užbaigtą formą, kaip antai „Knygoje apie Hercogienę“ Alsionės ir Seikso istorija. Ši istorija net neproporcingai

ilga, tačiau ji visiškai savarankiška žanrine ir siužetine-kompozicine prasme ir gali būti traktuojama kaip įterptinė novelė, keičianti net visos poemos pobūdį — poemoje alegorija faktiškai nueina į antrą planą, ir veiksmai toliau vystosi realių planu.

Jau nuo pat savo kūrybos pradžios Čoseris rašo ir keletą nealegorinių poemų — „Palamoną“, „Anelidą ir Arsitą“, „Sventąją Ceciliją“, — kurios vėliau buvo įjungtos kaip atskiri pasakojimai į „Kenterberio pasakojimus“. Tai tarsi atskiros pakopos Čoserio poetinės kūrybos evoliucijoje realistine linkme. Stambiausia poema, kur Čoseris galutinai atsisako visokių alegorijos elementų, — „Troilas ir Kriseida“. Nors ji ir parašyta kurtuazinio romano dvasia, tačiau iš personažų charakterių atskleidimo manieros ir jų grupavimo poemoje jaučiame kritišką poeto požiūrį į kurtuazinės literatūros kanonus.

Pagaliau svarbią vietą Čoserio kūrybiniame palikime užima jo paskutinė iš dalies alegorinė poema, iš dalies realistinių portretų, savotiškų novelių rinkinys „Legenda apie gerąsias moteris“. Šiuo kūriniu Čoseris galutinai atsisveikina su alegorine poema-regėjimu, taip pamėgtu prancūzų „retorinės mokyklos“ atstovų Mašo, Dešano, Fruasaro ir Gransono, kurių įtaką poetas jautė daug stipriau, negu italų.

Nors legendinių ir istorinių asmenybių gyvenimo aprašymas — taip pat tradicinis viduramžių literatūros žanras, tačiau, kaip jau seniai vyraujantis požiūris literatūros istorijoje rodo, tai žanras, kuris lengviausiai perėjo į realistinę novelę. Net ir Bokačas prie „Dekamerono“ priėjo po to, kai parašė „Garsiųjų vyrų knygą“. Yra nustatyta, kad net Vienuolio tragedijas, t. y. pasakojimus apie senovės garsiuosius vyrus, Čoseris parašė prieš „Kenterberio pasakojimų“ sumanymą. Ir istorijos apie gerąsias moteris, ir Vienuolio tragedijos meniniu atžvilgiu žymiai silpnesnės ir primityvesnės už vėlesniojo periodo Čoserio pasakojimus. Joms trūksta įvairumo, sąmojo ir dramatizmo, būdingo „Troilui ir Kriseidai“ ir „Kenterberio pasakojimams“. Tačiau, kaip rašo F. N. Robinsonas, „jeigu palygintume jas su bet kurio iš jo amžininkų pasakojamosiomis poemomis, jos atrodytų kaip amžiaus šedevrai“⁸.

Individualus, nacionalinis temperamentas, realistinė žmogaus koncepcija, idėjinis tematinis įvairumas ir formų turtingumas anglų literatūroje įsitvirtina su „Kenterberio pasakojimais“. Kad Čoseris būtų žinojęs ir skaitęs Bokačo „Dekameroną“, neįrodyta. Todėl realistinės novelės gimimą anglų literatūroje tektų aiškinti tipologiškai. Tačiau novelės kilmės ir įtakų klausimas šiame straipsnyje neličiami. Savo sintetinė forma, fantazijos kupinu sumanymu, realizmu „Kenterberio pasakojimai“ Čoserio kūryboje, kaip ir anglų literatūroje, užima išskirtinę vietą. Jau ankstyvesnio-

⁸ F. N. Robinson, *The Works of Geoffrey Chaucer, Second Edition*, Cambridge, 1957, p. 481.

joje Čoserio kūryboje buvo pastebima naujosios epochos kultūros požymių. „Kenterberio pasakojimai“ — originaliausias poeto kūrinys — aiški gairė anglų prerenesansinėje literatūroje.

Pagaliau paties Čoserio poeto asmenybė išskyla naujoje šviesoje, palyginus su jo amžininkais: keturių anksčiau paminėtų alegorinių poemų anoniminiu autorium (ar autoriais), pusiau legendariniu Lenglendu ir Gaueriu. Pasak M. Minkovo, „Čoseris — pirmas rašytojas, apie kurio asmenybę mes daug žinome, nekalbant jau apie jo kūrinius, ir tai dar vienas faktas, kuris rodo gimstant naują amžių. Iš to, kaip jis kalba apie save, savo kūrinius ir savo savybes, mes vėl jaučiame stiprų naujos dvasios dvelkimą“⁹. Per visus Čoserio kūrinius galime pasekti, kaip formuojasi jo pažiūros ir literatūrinis skonis, kaip auga jo poetinis meistriškumas ir pilietinė sąžinė. Geriausia pastarosios iliustracija bus poeto žodžiai prologe „Knygai apie gerąsias moteris“ (versija B) apie pasitikėjimą savo jėgomis, apie anglų kalbos, kuri visiškai tinkanti apdainuoti jo mėgiamai gėlei saulutei, grožį:

*Allas! that I ne had English, ryme or prose,
Suffisant this flour to preyse aright! (66—7)*

Galima būtų kalbėti apie naujai epochai būdingą liaudiškos idiomos panaudojimą poetinėje Čoserio kalboje, apie tai, kad net gamtos aprašymas praranda savo utilitarinę paskirtį atspindėti herojų nuotaikas ir pergyvenimus ir pan., o įgyja savarankišką meninę reikšmę, tačiau čia jau smulkesnės problemos, nors vienodai reikšmingos, kad parodytume, kas poetą priartina prie Renesanso ir kiek jis atsiplėšia nuo viduramžių.

* * *

Dar kartą reikia pasakyti, kad jau savo ankstyvuosiuose kūriniuose Čoseris ieškojo realistiškesnių išraiškos priemonių, kurias ir surado vėlyvesnėje kūryboje. Iš savo amžininkų poetas išsiskyrė gebėjimu atskleisti žmogaus charakterį realistinės detalės pagalba, gebėjimu motyvuoti personažų poelgius ir parodyti jų vidinį pasaulį — vis labiau atsiplėšdamas nuo kurtuazinės literatūros tradicijų, charakterių stereotipo, tuo pačiu priartėdamas prie naujos žmogaus koncepcijos, būdingos Renesansui. Poetas parodiuoja viduramžių literatūrines tradicijas, kurtuazinės meilės kodeksą.

Visa Čoserio kūryba liudija, jog ji vystėsi realistine kryptimi: realistiniai charakteriai, įterptiniai realistiniai pasakojimai, keičiantys net tradicinio žanro — sapno-regėjimo — pobūdį, ir, pagaliau, realistinė novelė, tipiškas naujosios epochos žanras. Savo poema „Troilas ir Kriseida“ ir „Kenterberio pasakojimais“ poetas labiausiai priartėjo prie Renesanso.

Maskva, 1973, gegužė

⁹ M. Mincoff, A History of English Literature, p. 135—6.

ЧОСЕР И ПРОБЛЕМА ПРЕДРЕНЕССАНСА

Ирена ВАРНАЙТЕ

Резюме

В XIV в. в Англии сложились особенно благоприятные условия для движения предренессанса. Самым ярким представителем предренессанса и родоначальником реализма в английской литературе является Дж. Чосер, который уже ранним творчеством выделяется среди современников умением раскрыть характеры людей при помощи реалистической детали, мотивировкой поступков своих персонажей, попытками показать их внутренний мир. Изображая своих героев в реалистической манере, Чосер пытается оторваться от средневекового стереотипа, от традиций куртуазной литературы, приближаясь тем самым к ренессансной концепции человека. Несмотря на то, что поэт не всегда может освободиться от средневековых литературных конвенций, он часто выводит их в сатирическом плане. Так в маленькой поэме «Троил и Крисеида» он иронизирует над несостоятельностью кодекса куртуазной любви, а в поэме «Птичий парламент» пародирует жанр куртуазного стихотворного романа «Сэр Топаз». Все это было новым в английской литературе.

Творческий путь Чосера свидетельствует о его эволюции в реалистическом направлении: от отдельных характеров, созданных в реалистичной манере, и вставных реалистических рассказов, меняющих характер традиционного жанра сна-видения, к реалистической новелле, типичному жанру того времени. В творчестве Чосера по-новому выявляется и личность самого автора. В поэме «Троил и Крисеида» и «Кентерберийских рассказах» наиболее ярко выявляются тенденции предренессансного периода в Англии.

CHAUCER AND THE PROBLEM OF THE PRE-RENAISSANCE

Irena VARNAITE

Summary

The fourteenth century brought to England the most favourable conditions for different pre-Renaissance movements. Chaucer is the most prominent figure in English pre-Renaissance literature. What distinguishes Chaucer from his French and English contemporaries is the fact that he, beginning with his earliest works, draws his characters by means of realistic detail, motivates their behaviour, and reveals their inner world. Quite a number of full-blooded characters show how successfully Chaucer was farthering himself from the mediaeval tradition of court literature and its types and approaching the Renaissance conception of man. Not able to fully get rid of mediaeval literary traditions very often did the poet subject them to mockery, as in "Troilus and Criseida", to satire, as in the "Parliament of Fowls", or to open parody of the genre of court romances, as in "Sir Thopas". This is utterly new in English literature.

Chaucer's literary career witnesses his evolution towards realism: from separate characters drawn in a realistic manner and the inserted realistic narratives (which, to some extent, change the character of the traditional mediaeval genre of a dream-vision) to a realistic novella, a typical genre of the New Times. The personality of the poet also appears in a new light in his works. The poem "Troilus and Criseida" and the "Canterbury Tales" bring Chaucer nearest to the Renaissance; it is in them that the literary tendencies of the pre-Renaissance are most tangible.